

*Громадська наукова організація «Всеукраїнська
Асамблея докторів наук з державного управління»*

Громадська організація «Асоціація науковців України»

у рамках роботи Видавничої групи «Наукові перспективи»

Наукові перспективи

*(Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка»,
Серія «Медицина», Серія «Педагогіка», Серія «Психологія»)*

Випуск № 12(42)2023

Київ – 2023

ISSN (print) 2708-7530

DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-12\(42\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-12(42))

Наукові перспективи: журнал. 2023. № 12(42) 2023. С.969

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 24.09.2020 р. № 1188 журналу присвоєно категорію "Б" із галузей науки: державне управління, право та економіка

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 27.09.2021 № 1017 журналу присвоєно категорію "Б" із психології

Рекомендовано до друку Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення від 26.12.2023, № 7/12-23)

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія KB № 24436-14376P від 09.06.2020 р.

Журнал видається за підтримки Міжнародного економічного інституту (Есеніце, Чехія) та КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва"

Журнал заснований з метою розвитку вітчизняного наукового потенціалу та реалізації кращих традицій науки в Україні та за кордоном. Журнал висвітлює історію, теорію, механізми формування та функціонування, а, також, інноваційні питання розвитку державного управління, права, економіки, психології, педагогіки та медицини. Видання розраховано на дослідників, викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків.

Наукове видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), міжнародної пошукової системи Google Scholar та до міжнародної наукометричної бази даних Research Bible.

Головний редактор:

**Жукова Ірина
Віталіївна**

кандидат наук з державного управління, доцент, директор Видавничої групи «Наукові перспективи», директор Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління, Лауреат премії Президента України для молодих вчених, Лауреат премії Верховної Ради України молодим ученим, Лауреат премії імені Івана Франка у галузі інформаційної діяльності, Лауреат Всеукраїнської премії «Інновація в освіті — 2018», м. Київ, Україна

Заступники Головного редактора:

Янчук Артем Олександрович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, Заступник керівника Апарата Верховної Ради України (Київ, Україна);

Непомнящий Олександр Михайлович — доктор наук з державного управління, кандидат економічних наук, професор, Дійсний член Академії будівництва України, професор кафедри архітектури і просторового планування Національного авіаційного університету (Київ, Україна). Заслужений будівельник України, Почесний працівник будівництва та архітектури, державний службовець 3 рангу (Київ, Україна);

Дацій Олександр Іванович — доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна) ;

Помиткіна Любов Віталіївна — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна);

Ho, Ho,
Ho!

HAPPY
NEW YEAR

ISSN (print) 2708-7530

Наукові перспективи № 12(42) 2023

- Пушкар О.А.** 905
НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОГНІТИВНИЙ СТИЛЬ ОСОБИСТОСТІ»
- Саннікова О.П., Санніков О.І.** 918
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВТОРИННОГО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ
- Справцева К.С.** 931
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ НАРЦИСИЗМУ ПРИ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ
- Шпортун А.М.** 946
СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРОКУРОРА
- Яремко Р.Я., Вавринів О.С.** 958
ВПЛИВ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ НА ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ФАХІВЦІВ РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Друкований журнал
Наукові перспективи

13

УДК: 159.923

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-12\(42\)-918-930](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-12(42)-918-930)

Саннікова Ольга Павлівна доктор психологічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри загальної та диференційної психології, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Фонтанська дор., 4, м. Одеса, 65039, <https://orcid.org/0000-0003-3961-2103>

Санніков Олександр Ілліч доктор психологічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики практичної психології, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Фонтанська дор., 4, м. Одеса, 65039, <https://orcid.org/0000-0002-6743-0182>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВТОРИННОГО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена аналізу результатів теоретико-емпіричного дослідження процесу вторинного професійного самовизначення особистості. Акцент у роботі зроблений на аналізі умов і психологічних особливостей вторинного професійного самовизначення у представників соціономічної сфери. Дослідження спрямоване на пошук провідних професійно важливих властивостей і якостей особистості професіонала, а також діагностичного інструментарію, за допомогою якого можливе визначення професійного потенціалу особистості. Розглянуті тенденції зміни престижності професій як відповідність змінам соціально-економічних умов у країні, виділені критерії відповідності. Представлений аналіз літератури по проблемі первинного самовизначення, показані причини вторинного професійного самовизначення й умови їх реалізації. Описані взаємозв'язки професійного й життєвого самовизначення, роль професійного розвитку особистості у виборі професії й стратегії розвитку особистості в цілому. Визначений склад провідних психологічних чинників адаптації до швидко мінливих умов самореалізації в обраній професійній діяльності.

Спроектований діагностичний комплекс методик для оцінки професійного потенціалу дорослих опитантів. Цей комплекс утворений діагностичними опитувальниками, спрямованими на вивчення особистісних чинників прийняття рішень, стратегій поведінки в стресових ситуаціях, темпераментальних, індивідуально-психологічних та інтегральних властивостей особистості.

Для обробки й інтерпретації отриманих даних використаний статистичний (метод кореляцій) і якісний аналізи (метод «асів» і «профілів») даних. У статті наведений аналіз структури вторинного професійного самовизначення особистості, який дозволив визначити специфіку й найбільш істотні зовнішні (соціально-економічні) і внутрішні (індивідуально-психологічні) фактори вибору іншої професії. Виділені основні елементи особистого професійного плану в осіб при вторинній професійній самореалізації, деякі характеристики професійного потенціалу в опитантів, що володіють досвідом професійної діяльності (вольові властивості особистості, компоненти професійної спрямованості). Дослідження являє собою методичний конструкт, який планується використовувати в практиці професійного консультування для вироблення рекомендацій опитантам у ситуації вторинного професійного самовизначення.

Ключові слова: особистість професіонала, вторинне професійне самовизначення, професійний вибір, професійно важливі властивості, професійне консультування.

Sannikova Olga Pavlivna Doctor of Psychology, professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Head of General and Differential Psychology Department, State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky», Fontanskaya road, 4, Odesa, 65039, <https://orcid.org/0000-0003-3961-2103>

Sannikov Oleksandr Ilyich Doctor of Psychology, professor, Professor of the Department of Theory and Methodology of Applied Psychology, State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky». Fontanska road, 4, Odesa, 65039, <https://orcid.org/0000-0002-6743-0182>

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF SECONDARY PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION

Abstract. The article is devoted to the analysis of the results of a theoretical and empirical study of the process of individual's secondary professional self-determination. The emphasis in the work is on the analysis of the conditions and psychological characteristics of the secondary professional self-determination of representatives of the socioeconomic sphere. The study is aimed at searching for the leading professionally important properties and personality traits of a professional, as well as diagnostic tools with which it is possible to determine the professional potential of an individual. Trends in changes in the prestige of professions are considered as a correspondence to changes in socio-economic conditions in the

country, and criteria for compliance are highlighted. An analysis of the literature on the problem of primary self-determination is presented, the reasons for secondary professional self-determination and the conditions for their implementation are shown. The relationship between professional and life self-determination, the role of professional development of the individual in choosing a profession and the strategy for personal development as a whole are described. The composition of the leading psychological factors of adaptation to the rapidly changing conditions of self-realization in the chosen professional activity are determined.

A diagnostic set of methods has been designed to assess the professional potential of adult optants. The complex is formed by questionnaires for diagnosing personal decision-making factors, behavior strategies in stressful situations, temperamental, individual psychological and integral personality traits. To process and interpret the data obtained, statistical (correlation matrix method) and qualitative analysis (the “ace” method and the “profile” method) were used. The article provides an analysis of the structure of the individual’s secondary professional self-determination, which allowed us to determine the specifics and the most significant external (socio-economic) and internal (individual psychological) factors in choosing another profession. The main elements of the personal professional plan of persons with secondary professional self-realization, some characteristics of the professional potential of optants with professional activity experience (volitional personality traits, components of professional orientation) are identified. The study is a methodological construct that is planned to be used in the practice of professional counseling to develop recommendations for optants in a situation of secondary professional self-determination.

Keywords: professional’s personality, secondary professional self-determination, professional choice, professionally important properties, professional counseling.

Постановка проблеми. Раптова зміна соціально-економічних умов у країні (руйнування й перепрофілювання підприємств, перенос підприємств на безпечну й вилучену від бойових дій територію, впровадження сучасних інформаційних технологій в основне виробництво, модернізація й масштабне впровадження персональної обчислювальної техніки) привело до кардинальної зміни змісту праці сучасного професіонала. До основних наслідків цих змін необхідно віднести наступні: поява жорстких умов ведення сучасного бізнесу; значною мірою зросли вимоги до кваліфікації персоналу; нестаціонарні інформаційні навантаження при обмежених часових умовах впливають на виконання більшості функцій, які реалізують професіонали фірм; ускладнення не тільки обсягу робіт, але й умов, у яких протікає робота персоналу. Такі умови призвели до вивільнення робочої сили, до різкого зростання конкуренції на

ринку праці та його обмеженням, до змушеного пошуку роботи за спеціальністю, до появи комплексу проблем вторинного професійного самовизначення.

Певну роль у цьому процесі зіграло скорочення числа раніше розповсюджених професій, так само як і загальне скорочення кількості робочих місць. Престижними, впливовими й соціально значимими професіями сьогодні вважаються ті, які відповідають вимогам сучасності, а спеціалісти опанували конкретну кваліфікацію й мають високий рівень професіоналізму для вирішення першочергових завдань науки, виробництва, сфери послуг тощо. Якщо раніше контроль з боку державних органів поширювався і на оплату, і на умови праці фахівця в різних галузях народногосподарського комплексу при майже однаковому відношенні до будь-якої професії, то вже сьогодні спостерігається диспропорція в оцінці високооплачуваних професій і професій з низькою оплатою, хоча працівники можуть бути у своїй області визнаними професіоналами.

Крім того, передчасна поінформованість випускників середніх і середніх спеціальних навчальних закладів посилила вимоги до вибору першої професії й наступному працевлаштуванню. Область первинного професійного самовизначення стає високо зрегульованою, причому підсилюється вплив родини як у створенні імперативних умов при виборі першої професії, так і в забезпеченні першого місця роботи. Разом з тим, у більшості молодих фахівців, випускників спеціальних і вищих навчальних закладів, крім уваги до себе й вимог щодо гідної оплати, відсутній рівень професійної підготовки, необхідний індивідуальний професійний досвід, не сформовані необхідні для професійної діяльності навички й уміння, вольові якості для досягнення відповідного рівня професіоналізму.

Отже метою статті є аналіз результатів теоретико-емпіричного дослідження процесу вторинного професійного самовизначення особистості. Протиріччя, яке склалося на ринку праці, призвело до появи значного числа підготовлених професіоналів, згодних працювати не за фахом, але за незначні гроші й у жорстких умовах професійної самореалізації, причому, в цій ситуації виявилися навіть вузько профільовані фахівці екстра-класу, які не спроможні в силу названих причин працевлаштуватися за своїм покликанням. Таке положення змушує їх або повністю міняти предметну область професійної діяльності, або шукати компроміс між ситуацією, яка склалася для особистості, й можливими шляхами виходу з неї – вторинним професійним самовизначенням.

Враховуючи, що первинне професійне самовизначення виявляє собою вільний вибір оптантом першої професії, то вторинне самовизначення стає можливим тільки при наявності таких умов, які може собі дозволити тільки

частина родин, у яких проблема постійного заробітку, доходу й зайнятості вирішена успішно хоча б для частини дорослих членів родини. Ці умови уможливають вибір другої професії як відповідність вимогам професійного самовизначення рівня наявних навичок, умінь і професійно важливих якостей особистості тільки для обмеженої частини професіоналів. Крім того, найчастіше економічні умови існування родини не дозволяють у принципі здійснити вибір іншої професії, причому, яка максимально відповідає інтересам і професійному потенціалу оптанта. Зміна місця проживання найчастіше також створює додаткові складності для одержання роботи або перепідготовки на іншу спеціальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні основи психологічного підходу до проблем самовизначення були закладені ще в працях С. Л. Рубинштейна, який виділяв як центральний момент самовизначення самодетермінацію, власну активність оптанта, свідоме прагнення зайняти певну соціальну позицію. До теорій, які виявили безпосередній і конструктивний вплив на розвиток уявлень про самовизначення, можна віднести погляди А. Маслоу, Д. С'юпера, В. Франкла, Є. Ф. Фукуями, Є. Еріксона та ін., які стосуються зміста й смислу вибора професії й трудової діяльності для самореалізації особистості. Ретельний аналіз підходів до професійного самовизначення представлений у роботах сучасних психологів [4; 5; 9; 11].

Професійне самовизначення розглядається в нерозривному зв'язку з вибором життєвого шляху, життєвим самовизначенням. На думку дослідників, саме зв'язок особистості із професією обумовлює ретроспективу й перспективу розвитку особистості, а від характеру цього зв'язку залежить вибір тієї або іншої професії. Ця ідея була підтверджена емпіричними дослідженнями К. Горишні, Л. Митіної, Л. Федоренко, результати досліджень яких показали, що професійний розвиток особистості (її інтегральних характеристик) визначає вибір професії й підготовку до неї, і разом з тим саме цей вибір і розвиток у тієї або в іншій професійній діяльності визначають стратегію розвитку особистості в цілому [1; 2; 11]. Оцінюючи підхід до самовизначення як спеціально організований, представляється доцільним розглядати професійне самовизначення, як таке, що протікає у фазі нестійкості інтернала [6].

Особливості умов вторинного професійного самовизначення відбиті в роботах Горишні К. І. (2019, 2020), яка у своїх дослідженнях почала спробу розглянути найбільш істотні соціально-психологічні фактори адаптації військовослужбовців. Огляд виділених факторів (толерантність до невизначеності, посттравматичний стресовий розлад, смисложиттєві орієнтації) вимагають вивчення їх взаємозв'язку з показниками успішності діяльності, одного з індикаторів успішного вторинного самовизначення особистості. Аналіз психологічних особливостей самореалізації в осіб, які на

момент вибору другої професії мали певний військовий досвід, є в сучасних умовах досить коштовним із практичної точки зору [1; 2]. Враховуючи особливості психоемоційного стану демобілізованих, стає необхідним розв'язок комплексу декількох взаємозалежних завдань.

Методологічний аспект проблеми впирається в пошук концептуальних підстав вторинного самовизначення особистості; методичний – у розв'язок самостійного завдання коректного добору діагностичного інструментарію, комплексу методик і консультаційних процедур для ефективної роботи професійного консультанта. Найбільш складним, на даний момент часу, є організаційний аспект, який полягає у визначенні умов для розкриття професійного потенціалу безробітних (осіб, що втратили роботу), усіх тих, хто шукає іншу професію, іншу діяльність і інші умови професійної самореалізації. У сукупності рішення зазначених завдань дозволить наблизитися до розв'язку психологічного аспекту проблеми вторинного вибору професії й військовослужбовцями (демобілізованими по закінченню строку заклику, закінчення строку контракту або його перериванню по пораненню).

Теоретичний аспект проблеми вторинного професійного самовизначення особистості представлений у роботі Тарасюк С. О. Авторіві вдалося провести скрупульозний аналіз складних життєвих ситуацій, розглянути тимчасові границі розв'язку проблеми, окреслити склад зовнішніх умов і внутрішніх факторів професійного самовизначення особистості, у першу чергу, у ситуації безробіття. Автор відзначає, що багато психологів по різному розуміють самовизначення, опираючись у своєму трактуванні на різні методологічні підстави. На її думку «...поняття самовизначення використовується в психологічній літературі в досить широкому діапазоні значень, залежно від розуміння певними авторами: *по-перше*, психологічного змісту процесів, індивідуального самовизначення особистості; *по-друге*, акцентованих аспектів у вивченні цих процесів різними галузями психології – «життєве самовизначення», «соціальне самовизначення», «моральне самовизначення», «професійне самовизначення» тощо» [10; с. 40].

Неоднозначність інтерпретації професійного самовизначення, надмірність психологічних особливостей самої ситуації вибору іншої професії, спроби врахувати різні особливості, які визначають силу й стійкість впливу властивостей і якостей професіонала на процес і акт вибору особистості, обумовили спрямованість подальшого емпіричного дослідження.

У цій статті презентуються результати частини емпіричного дослідження особливостей вибору іншої професії та пошуку обмеженого складу необхідних властивостей особистості, які можуть забезпечити професійну успішність в іншій діяльності. Складності й протиріччя вторинного

професійного самовизначення обумовили також актуальність пошуку методичних засобів перевірки умов відповідності професійно важливих властивостей особистості вимогам майбутньої професії.

Виклад основного матеріалу. Базою для проведення емпіричного дослідження обрано соціально-гуманітарний факультет Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса. Вибірку обстежених склали магістранти очної й заочної форм навчання за спеціальністю «Психологія», які мали іншу вищу та середню попередню освіту (юристи, менеджери, інженери, будівники, продавці-консультанти, вчителі тощо) в кількості 109 осіб, віком від 21 року до 47 років. На момент обстеження всі мали досвід попередньої професійної діяльності.

Як психодіагностичний інструментарій був використаний такий комплекс методик [7]: «Вольові якості особистості» (ВЯО), «Особистісні фактори прийняття рішень» (ОФР-25), «Опитувальник ухвалення рішення» (ОПР, Г. Айзенка), «Стратегії подолання стресових ситуацій» (шкала SACS, С. Хобфолла), «Індикатор типу особистості» (МВТІ, І. Майерс і К. Бриггс), «Визначення рівня розвитку рефлексивності» (ВЯО), «Опитувальник креативності особистості» (КО), «Діагностика типу мислення» (ТМ), «Діагностика міжособистісних відносин» (ДМВ, Т. Лири, Г. Лефоржа й Р. Сазека); «Інтолерантності – толерантності до невизначеності» (ІТН, Ст. Баднера), «Рівень локалізації суб'єктивного контролю» (РСК, Дж. Роджерса).

За літературними джерелами [4; 9; 11] всі ці методики діагностують якості особистості, що є професійно важливими у соціономічній діяльності. При використанні саме цього комплексу методик у професійного консультанта з'являється можливість, спираючись на результати діагностики, інтерпретувати отримані результати для оцінки потенціалу опитанця при виборі іншої професії й сформулювати опис «професіографічних характеристик» провідних професійно важливих властивостей (психологічних ресурсів) особистості, які можуть забезпечити успішність в іншій діяльності.

При проведенні цього емпіричного дослідження використовувався теоретичний аналіз вітчизняної й закордонної літератури з проблеми вибору професії й вторинного професійного самовизначення, результати статистичної обробки тестових матеріалів і якісний аналіз даних. Статистична обробка даних виконувалася з використанням пакета прикладних програм IBM Statistics SPSS 17.0. Якісний аналіз отриманих результатів був проведений за допомогою методу «асів» (на основі квартильного розподілу даних вибірки обстежених) і методу «профілів».

Використання результатів **кореляційного аналізу** показало наявність значимих взаємозв'язків між показниками властивостей особистості, що

вивчаються: аналітичними здібностями й характеристиками креативності; потребою в автономії та орієнтацією на інтеграцію різних стилів життя; високим рівнем організаторських здібностей та здатностей до управлінської роботи при низькій схильності до виконавської праці; орієнтацією на роботу в системі «людина–інформація», при незначній схильності до професій, пов'язаних із природою. Аналіз значень вимірюваних індивідуальних показників виявив статистично значимі відмінності: у прагненні до лідерства, потреби у визнанні, у рівні розвитку вербальних здатностей, у прагненні до розв'язку важких завдань із метою виграшу, у показниках виразності уяви й творчого мислення, здатності до спільної діяльності в професійній групі; упевненості в собі, чуйності й психологічному такті, здатності до професій соціономічної сфери «людина–людина». Кореляційний аналіз дозволив виділити високі парні додатні взаємозв'язки між такими показниками: емоційної стійкості з домінантністю, совісності із самоконтролем, мрійності з інтровертованістю, самодостатності й емоційної стабільності, незалежності (самостійності) й радикалізму.

Подальший **аналіз даних** дозволив провести уточнення специфіки вторинного професійного самовизначення в даній групі обстежених. До найбільш важливих результатів можна віднести наступні:

1. Встановлено, що орієнтування дорослих оптантів у соціально-економічній ситуації, що склалася на момент вибору другої професії (з урахуванням наявних вакансій), є досить успішним: вони демонструють навички пошуку роботи, складання резюме, проходження співбесіди тощо. Частково баланс між попитом та пропозицією робочої сили досягається наявністю в оптанта професійної компетентності. Ефективний професійний вибір вимагає диференціації компонентів Я-Концепції, довіри до себе, раціональності при прийнятті рішень; вираженої орієнтації на майбутнє; сформованості професійних інтересів і загально трудових навичок; досвіду практичної роботи.

2. Оптант, що одержав досвід у першій професійній діяльності, вже має уявлення про свої здібності, здатності й інтереси, гідності і недоліки, про можливі об'єктивні та суб'єктивні труднощі й бар'єри, що заважають досягти успіху та шляхи їх подолання. У цілому, таку особистість відрізняє активна життєва позиція й установка на досягнення успіху.

Оптант у достатній мері орієнтується у світі професій: усвідомлює зміст іншої професійної діяльності, усвідомлює вимоги професії до особистості й можливі професійні перспективи, має навички узгодження поточної професійної діяльності з іншими важливими життєвими контекстами (сімейним життям, хобі тощо).

3. Структура особистого професійного плану випробовує принципові зміни, забезпечуючи разом з тим стійкий вибір іншої професії (спеціальності).

У першу чергу, перестають ураховуватися думка родичів, друзів, товаришів, наявність навчального закладу в місці проживання оптанта тощо. Загальна схема прийняття й ухвалення рішення про вибір для себе іншої професії складається приблизно з таких завдань:

- а) скласти загальне оглядове орієнтування у світі професій;
- б) виділити можливості й обмеження в ув'язуванні з обстановкою в групі близьких людей, у суспільстві;
- в) зібрати й упорядкувати відомості відповідно до формули «моєї» професії, урахувавши й можливі запасні варіанти вибору;
- г) уточнити для себе формулу своєї професії;
- д) продумати варіанти кроків на шляху освоєння професії;
- е) прийняти остаточне рішення. Функція контролю над реалізацією такого алгоритму стоїть за психологом, професійним консультантом.

Дійсно, проблема вторинного професійного самовизначення носить фундаментальний характер, але саме тому, що вона зачіпає загальну проблему життєвого становлення особистості. Звертаючись до пошуку чинників, які детермінують динаміку формування професіонала на всіх стадіях, професійний консультант повинен виходити з гіпотези про зв'язок особистісних властивостей із професійним самовизначенням, виразності властивостей як найважливіших особистісних передумов самовизначення.

4. Деякі індивідуальні особливості особистості в комбінації із професійно важливими властивостями оптантів, забезпечують можливість успішного рішення проблеми вибору професії, але прямо не беруть участь в активізації цього процесу. До однієї з таких груп можна віднести вольові властивості особистості й властивості емоційності, що формують активність оптанта й позитивну (або негативну) оцінку прийняття (або неприйняття) результатів прогнозування й вибору конкретної професії.

Іншу групу властивостей, що виступають як психологічні передумови самовизначення, утворюють різні компоненти спрямованості особистості, обумовлюючи як динаміку процесу професійного самовизначення, так і вибірковість, тобто, вибірковість реагування оптанта. Сюди слід віднести рівень суб'єктивного локусу контролю, екстра-інтроверсію, спосіб орієнтації, підготовки й прийняття рішень, що підтверджують результати раніше проведених досліджень [8; 10].

5. Для абсолютної більшості професіоналів при вторинній самореалізації «Я-Професійне» уже сформоване й адекватно оцінюються ними всі її складові. Вироблені необхідні навички аналізу й оцінки різних видів професійної діяльності не тільки з погляду складності їх освоєння, але й тих професійних вимог, які вони пред'являють оптанту. Уточнення й корекція при необхідності особистого професійного плану оптанта відбувається з урахуванням реальних

соціальних умов і особливостей його економічної реалізуємості. Багатьом надається право уточнити можливості самореалізації в різних видах професійної діяльності на випробному терміні й при організації тестових проб, створюючи умови для актуалізації й розвитку необхідних професійно важливих якостей особистості.

Професійне самовизначення розглядається нами як дискретно-безперервний процес розвитку особистості професіонала, який включає відповідні стадії (періоди, етапи). Насамперед, для особистості стає властивим формування стійкої професійної спрямованості, у середовищі здійснюється інтенсивний розвиток професійних важливих якостей особистості професіонала. «Дозрівання» потенційних властивостей і якостей, цілеспрямований розвиток індивідуально-психологічних властивостей і особливостей індивідуальності, у сукупності, забезпечують під впливом умов і змісту діяльності їх поступове «перетворення» у професійно важливі властивості (безперервний елемент процесу професійного розвитку). Їхня актуалізація визначає не тільки вибір професії, адаптацію до реальних умов професійної діяльності, задану динаміку професіоналізації, і, як наслідок, ефективну професійну самореалізацію. Певний вибір стає переломним моментом на кожній з можливих стадій професіоналізації (дискретний елемент процесу професійного розвитку). Він відбиває внутрішню переконаність професіонала в тому, що його потенціал рівний або вище рівня вимог професійної діяльності або професії.

Крім того, відмінність вторинного від первинного самовизначення полягає також у наявності сформованої «реально-практичної структури вчинку», який реалізує вибір особистості. До якості його основних компонентів необхідно виділити ситуативний, мотиваційний, діючий і післядіючий. Основна функція післядіючого компонента в структурі вчинку полягає в забезпеченні зворотного зв'язку, оцінці й осмисленні вибору особистості професіонала. Висока усвідомленість незалежного вибору особистості й реалізація її намірів у формі вчинку відрізняє вторинне самовизначення дорослих від первинного професійного самовизначення молоді, для якої професійне самовизначення виступає мотиваційним центром. Дане положення підтверджується результатами сучасних досліджень, які були отримані в інших професіях [10, с. 43; 11, с. 64].

Стає очевидною різниця в підготовці до вторинного професійного самовизначення дорослих у порівнянні із самовизначенням молоді. Вона складається з ряду умов, які вже враховані, або реалізовані в період оптації в дорослих. Насамперед, посильну допомогу у виборі виявляє їхнє найближче соціальне оточення (колеги, що працевлаштувалися, близькі родичи, психологи-консультанти, співробітники центру зайнятості тощо). Вони

інформують про різноманітні професії, їх котирування на ринку праці, алгоритмах пошуку, добору й вибору професії. Крім того, консультації психолога допомагають сформувати необхідну трудову мотивацію й готовність до освоєння нової діяльності й іншої професії [2; 3].

Висновки.

1. Вторинне професійне самовизначення є дискретно-безперервним процесом і актом вибору професії, професійної діяльності, яка реалізує доросла людина. Зміна однієї професії на іншу припускає, що реалізація першої або стала неможливою в силу обставин, або в даних умовах життєдіяльності для особистості є неприйнятною (не відповідає потребам і мотивам особистості, її професійним очікуванням, неможливості кар'єрного росту, оплаті вкладеної праці, і т.п.). Вторинне професійне самовизначення включає процес прийняття й ухвалення рішення, спрямований на пошук і вибір іншої професії з урахуванням факторів, які знімають протиріччя в самореалізації особистості.

2. *Професійне самовизначення* як процес містить у собі прийняття «проміжних рішень», логічна послідовність яких приводить особистість до прийняття остаточного вибору. Кожне проміжне рішення є необхідним і значимим, тому що забезпечує подальше створення умов вільного вибору й можливість постановки й досягнення нових цілей.

3. До найбільш загальних тенденцій появи *вторинної професійної самореалізації* особистості необхідно віднести:

а) наявність твердої детермінації соціально обумовленої життєвої позиції, що збігається в ситуації вибору як з поточними інтересами суспільства, так і із власними інтересами;

б) уточнення уявлень особистості оптанта про сформованість необхідних знань і компетенцій про передбачувану професію й утворюючих її спеціальностей;

в) рівень сформованості професійної самосвідомості.

4. Комплекс використаних у дослідженні *методів і методик* у своїй сукупності забезпечує:

– можливість одержання адекватних даних про відповідність індивідуально- психологічних і особистісних ресурсів фахівців вимогам іншої професійної діяльності;

– основу для рекомендацій професійного консультанта по варіантах можливого альтернативного вибору, який пропонується фахівцеві. Це можливе повернення до першої професії в іншому місці, або здійснення пошуку нового місця роботи, нової професії.

Перспективами розвитку досліджень у даному напрямку може служити проектування діагностичного комплексу методик для вивчення комплексу

професіоналізму різних груп професій і спеціальностей, а також провідних професійно важливих якостей особистості професіонала для ефективної адаптації до умов професійної діяльності у вибраній професії.

Література:

1. Горішня К. І. Вторинне професійне самовизначення : індивідуальна траєкторія розвитку. *Науковий журнал «Габітус»*. 2020. Випуск 18. Том 1. С. 81-85.
2. Горішня К. І. Способи діагностування особливостей професійного самовизначення ветеранів. *Scientific Studios on Social and Political Psychology*. 2019. № 43 (46). Рр. 166-172.
3. Гуцан Л. А. Особливості професійного самовизначення учнівської молоді в умовах профільного навчання. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : Збірник наукових праць. 2011. Випуск 15. Кн. 1. С. 350-356.
4. Коропецька О. М. *Психологічні основи професійної орієнтації та самореалізації особистості* : [Навчальний посібник]. Київ : КНТ, 2016. 438 с.
5. *Психологія професійного самовизначення особистості* : [монографія] / М. С. Корольчук, Ю. В. Дроздова, В. М. Корольчук, В. І. Осьодло, А. М. Сипливиї; за заг. ред. М. С. Корольчука. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 280 с.
6. Пряжніков М.С., Пряжнікова О.Ю. *Психологія праці та людської гідності* : [Електронний ресурс]. 2003. 480 с. URL : <https://cutt.ly/KwAZb7G1>.
7. Санников А. И. *Психология жизненного выбора личности*: Монография. Одесса : Изд-во ВМВ, 2015. 440 с.
8. Санникова О.П. *Феноменология личности* : Избранные психологические труды. Одесса : СМІЛ, 2003. 256 с.
9. Санніков О. І., Максименко Л. В. Професіоналізм: парадокси професійного самовизначення особистості. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 4 (22). С. 521-536.
10. Тарасюк С. О. Психологія професійного самовизначення: теоретичний аспект. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2011. Том 123. С. 39-43. Світлана Олександрівна
11. Федоренко Л. П. *Психологічні особливості професійного самовизначення випускників сільських шкіл* : Дис. ... канд. психол. наук / 19.00.07. Київ, 2020. 311 с.

References:

1. Horishnya, K. I. (2020). Vtorynne profesijne samovyznachennya : indyvidual"na trayektoriya rozvytku [Secondary professional self -determination: individual development trajectory]. *Naukovyj zhurnal «Habitus» – Scientific journal «Habitus»*, 18, 1, 81-85 [in Ukrainian].
2. Horishnya, K. I. (2019). Sposoby diahnostuvannya osoblyvostej profesijnoho samovyznachennya veteraniv [Ways to diagnose the features of professional self -determination of veterans]. *Scientific Studios on Social and Political Psychology – Scientific Studios on Social and Political Psychology*, 43 (46), 166-172 [in Ukrainian].
3. Hucan, L. A. (2011). Osoblyvosti profesijnoho samovyznachennya uchnivs"kyi molodi v umovax profil"noho navchannya [Features of professional self -determination of student youth in the conditions of profile education]. *Teoretyko-motodychni problemy vychovannya ditej ta uchnivs"kyi molodi : Zbirnyk naukovykh prac" [Theoretical and motological problems of upbringing of children and student youth : A collection of scientific works]*. Vypusk 15. Kn. 1. S. 350-356 [in Ukrainian].
4. Koropec"ka, O. M. (2016). *Psyholohichni osnovy profesijnoyi oriyentaciyi ta samorealizaciyi osobystosti [Psychological bases of professional orientation and self -realization of personality]*. Kyviv : KNT [in Ukrainian].

HAPPY
NEW YEAR

ISSN (print) 2708-7530

Наукові перспективи № 12(42) 2023

5. Korol"chuk, M. S., Drozdova, Yu. V., Korol"chuk, V. M., Os"odlo, V. I. & Syplivyj A. M. (2018). *Psyholohiya profesijnoho samovyznachennya osobystosti [Psychology of professional self-determination of personality]* / za zah. red. M. S. Korol"chuka. Kyiv : Kyiv. nac. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
6. Pryazhnikov, M. S. & Pryazhnikova, O. Yu. (2003). *Psyholohiya praci ta lyuds"koyi hidnosti [Psychology of work and human dignity]*. Retrieved from <https://cutt.ly/KwA3b7Gl>.
7. Sannikov, A. I. (2015). *Psihologija zhiznennogo vybora lichnosti [Psychology of life choice of personality]*. Odessa : Izd-vo VMV [in Ukrainian].
8. Sannikova, O. P. (2003). *Fenomenolohiia osobystosti [Phenomenology of Personality]*. Odesa : SMYL [in Ukrainian].
9. Sannikov, O. I. & Maksymenko, L. V. (2023). Profesionalizm: paradoksy profesijnoho samovyznachennya osobystosti [Professionalism: paradoxes of professional self-determination of an individual]. *Perspektyvy ta innovaciyi nauky – Perspectives and innovations of science*, 4 (22), 521-536 [in Ukrainian].
10. Tarasyuk, S. O. (2011). *Psyholohiya profesijnoho samovyznachennya : teoretychnyj aspekt [Psychology of professional self-determination : theoretical aspect]*. *Naukovi zapysky NaUKMA. Pedahohichni, psyholohichni nauky ta social"na robota*, 123, 39-43 [in Ukrainian].
11. Fedorenko, L. P. (2020). *Psyholohichni osoblyvosti profesijnoho samovyznachennya vypusknnykiv sil"s"kyx shkil [Psychological peculiarities of professional self-determination of graduates of rural schools]*. Candidate`s thesis. Kyiv [in Ukrainian].

